

Besedje za bratranca in sestrično v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA)

Tjaša Jakop (Ljubljana)

IZVLEČEK: V članku je z metodo lingvistične geografije predstavljeno besedje, ki v slovenskih narečjih poimenuje sorodstvena razmerja, in sicer tetine ali stričeve otroke. V vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas (SLA) sta v XIII. poglavju Družina tudi vprašanji št. 626 (bratranec) in št. 627 (sestrična), katerih raznoliki odgovori so prikazani na leksično-besedotvornih kartah.

ABSTRACT: This article uses linguistic geography to present vocabulary denoting blood relationships in Slovenian dialects; specifically, the children of aunts and uncles. Section thirteen of the SLA questionnaire titled "Family" also includes questions 626 (bratranec 'male cousin') and 627 (sestrična 'female cousin'). The various answers to these questions are presented on lexical and word-formative maps.

1 Uvod

Poimenovanja za ožje sorodstvene vezi so po slovenskih narečjih leksikološko dokaj enotna, z morebitnimi vplivi sosednjih jezikov (zlasti na zahodu). Najenotnejša so poimenovanja za pomen *oče* (V604) in *mati* (V605), *sin* (V606) in *hči* (V607) ter *brat* (V620) in *sestra* (V621), medtem ko se poimenovanja *bratranec* (V626) in *sestrična* (V627) že bolj pokrajinsko razlikujejo.

2 Gradivo

Pogostnost in prostorska razširjenost poimenovanj *bratranec* in *sestrična* je razvidna z jezikovnih kart s pripadajočima legendama. Karti sta napisno-izoglosno-znakovni, z legendo v desnem kotu spodaj. Znake obeh kart sem slušala čim bolj uskladiti, da bi bila njuna primerjava preglednejša. Notranje modifikacije znakov kažejo na različne pone, zunanja modifikacija pa pove, da gre za večbesedno poimenovanje (npr. *mali brat*). Nezapolnjenost znaka kaže, da je leksem prevzet. Pri točkah, ki še vedno niso zapisane, je namesto znaka številka kraja podčrtana

(npr. 14), manjkajoči odgovori sicer zapisanih točk pa so označeni s poševnico (/). Diferenciranost leksemov in tujejezikovni vplivi so obdelani v komentarjih.¹

Pri kartografiranju leksike je potrebno gradivo poknjžiti, tj. poiskati pravo stopnjo oz. mero abstrakcije, pri čemer se upošteva glasovne zakone posameznega govora (kot npr. popolna redukcija nenaglašanih samoglasnikov).² Pri tem so nam v pomoč fonološki opisi posameznih govorov, katerih število se iz leta v leto veča (trenutno je od 404 točk oz. govorov SLA narejenih že 41 fonoloških opisov). Besede je potrebno tudi etimološko in besedotvorno razčleniti.

3 Izvor in pomen leksemov

Leksem *bratranec* (*bratranka* ‘sestrična’) je soroden ali enak cslovan. *bratanъ* ‘bratov sin, nečak, bratov vnuk’, star. hrv. *bratan* ‘bratov sin’, češ. *bratranec* ‘bratranec’. V praslovanščini sta za koren *brat-* obstajali še obe obliki: *bratrъ* in (po disimilacijski izgubi *-r*) *bratъ*. Pslovan. **bratrъnъ* je izpeljanka iz **bratrъ* ‘brat’, kar je prvotno pomenilo ‘bratov sin, nečak’. Pridana pripona *-an* označuje specifikacijo v krvnem sorodstvu (*bratan*, *bratana*). Ta pomen se dobi tudi z razširitvijo s pomanjševalno pripono *-ec* (*brat(r)anec*) ali *-ka* (*bratranka*) ali pa pripono *-ič* (*bratič*, *sestrič*). Leksema *bratran(ec)* in *bratan(ec)* torej izhajata iz dveh različnih osnov, katerima je pridana pripona *-an*.

Današnji pomen ‘stričev (ali tetin) sin’ je nastal tako, da so to sorodstveno oznako otroci prevzeli od svojih staršev. Prvotni pomen se (poleg v zgoraj naštetih slovanskih primerih) ohranja še v redko rabljenem sloven. *bratъn* ‘bratov sin, nečak’, *bratána* ali *bratrána* ‘bratova hči, nečakinja’. Enako je iz *sestra* tvorjeno danes redko rabljeno *sestrānec* ‘bratranec (prvotno po očetovi ali mamini sestri)’, *sestrána* ‘sestrična’. V etimoloških slovarjih najdemo še različice *bratič*, *bratranec*, *bratānec*, *bratrānček*; *sestričnik*, *sestrīnec*, *sestrīnek*, *séstrnik*, *sestrānič*.

Leksem *sestrična* s pomenom ‘sestrina hči’ je v ženskem spolu posamostaljeni pridevnik od *sestrica*, manjšalnica od *sestra*. Iz manjšalnice moškega spola je sloven. *sestrič* ‘sestrin sin, nečak’ (16. stol.) < **sestrītъ*. *Sestrična* je bila torej prvotno ‘sestrina hči, nečakinja’. Današnji pomen ‘stričeva (ali tetina) hči’ je nastal tako, da so to sorodstveno oznako otroci prevzeli od svojih staršev in pri tem niso upoštevali spremembe sorodstvenega razmerja (kot v primeru *bratranec*). Enako je iz *brat* tvorjeno danes redko rabljeno *bratič* ‘bratranec (prvotno po očetovem ali maminem bratu)’, *bratična* ali *bratrīčna* ‘bratova hči, nečakinja’. Različice so še: *séstrna*, *séstrnica*, *sestrička*.

Leksem *strič* je nastal iz **strъjъ-ničъ* s pomenom ‘stričev sin’, posamostaljeno

¹ Pri fonetičnem zapisu je uporabljena pisava ZRCola, ki jo je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss, na kartah pa znaki SIMBola. Gradivo je vneseno s programom SlovarRed, karte pa narejene s programom CorelDraw.

² Čeprav imata Pleteršnik in Bezljaj v slovarjih zapisani obe naglasni različici (*brātranec* in *bratānec*), prav tako tudi SSKJ (*brātranec* tudi *bratranec*), na karti št. 1 (V626) mesto naglasa ni posebej označeno.

iz pridevnika *stryjъ-нь 'stričev' (*stryjъ-na(ja)* 'stričeva' → *strina*).³ *Strnič*, *strénič* in *strnična* so izrazi, ki se uporabljajo v slovenski Istri, le na jugu se mešajo z *zermanom* in *zermano*.⁴ V (etimoloških) slovarjih ne najdemo naslednjih leksemov, ki se nahajajo v gradivu SLA: *bratran* (le *bratan*), *sestričen*, *sestranica*, *sestrinka*, *bratrančka* in *bratrančinja* (le *bratránka*), kar kaže na izredno bogastvo slovenskega narečnega besedotvorja.

Od neslovanskih izrazov najdemo v gradivu SLA naslednje prevzete besede: Na zahodu najdemo romanske sposojenke *kužin*, *kužina* (< it. *cugino*) 'bratranec, sestrična', *kusen*, *kusena* (< furl. in ben. *cusin*) 'bratranec, sestrična'⁵ in *zurman*, *zurmana*⁶ (< furl. in ben. *zermàn* '1. bratranec, 2. sorodnik iste generacije, 3. star družinski prijatelj (Istra)') [v furl. je bila verjetno prevzeta iz fr. *le cousin germain* 'prvi bratranec', *la cousine germaine* 'prva sestrična']. Na vzhodu najdemo madžarsko sposojenko *unokatešver* (< madž. *unokatestvér* = skupno ime za bratrance, sestrične, nečake, nečakinje, vnuke in vnukinje, otroke bratov in sester (ponekod v Porabju)⁷ ([madž. *barát* ima drug pomen, in sicer 'prijatelj']).

4 Razširjenost leksemov v slovenskih narečjih (komentar h kartam)

Najbolj razširjen leksem v pomenu 'stričev ali tetin sin' je *bratranec*, v pomenu 'stričeva ali tetina hči' pa *sestrična*. Leksema najdemo v vseh narečnih skupinah: v celotni koroški narečni skupini, v vzhodnem delu primorske narečne skupine (brez rezijanskega, terskega, nadiškega, briškega, istrskega in dela kraškega in notranjskega narečja), v celotni rovtarski, dolenski in gorenjski narečni skupini, v štajerski narečni skupini (razen v južnem delu kozjansko-bizeljskega in južnopohorskega narečja). V panonski narečni skupini prevladuje poimenovanje *bratranec*, namesto leksema *sestrična* pa se pogosteje rabi leksem *sestrana* oz. *sestranica*, le v eni točki haloškega narečja pa *sestrinka*.

Različico brez *-r-* *bratanec* poznajo le na vzhodu: v panonskem prleškem in zahodnem delu prekmurskega narečja. Oblike brez pripone *-ec* so še redkejše; *bratran* poznajo le kot različico v točki rovtarskega baškega govora in točki vzhodno-gorenjskega govora gorenjske narečne skupine, v točki zgornjesavinjskega in dveh točkah srednjesavinjskega narečja štajerske narečne skupine. Leksem *bratan* se kot dvojnica pojavi le v točki na skrajnem vzhodu istrskega narečja. Različico *bratič* poznajo tri točke na skrajnem JV štajerske narečne skupine: srednještajerskega in kozjanskega narečja na meji s Hrvaško (338–340).

Drugo najpogostejše poimenovanje je *strnič*. Značilen je za primorsko narečno skupino (jugovzhodni del kraškega narečja, istrsko in notranjsko narečje),

³ Povzeto po Bezljaj (1977, 38, 1995, 230, 330–331), Pleteršnik (2006), Skok (1971, 199–200) in Snoj (2003, 54–55, 651).

⁴ Ravnik (1996, 267).

⁵ Slovenski etnološki leksikon (2004, 274) in Pirona (2001², 181).

⁶ Kot obliko *zermán* (ž. *zermána*) leksem najdemo v Slovenskem etnološkem leksikonu (2004, 707) in v Bezljaj (2005, 406).

⁷ Slovenski etnološki leksikon (2004, 654).

točka rovtarskega črnovrškega narečja ter laški govor posavskega narečja in kozjansko-bizeljsko narečje štajerske narečne skupine. Leksem *strnična* imamo na jugozahodu primorske (kraško in notranjsko narečje) ter ločeno še na jugovzhodu štajerske narečne skupine (posavsko in kozjansko-bizeljsko narečje). Različico s pripono *-ka* (*strnička*) najdemo le na zahodu: kot dvojnico v točki kraškega narečja in v notranjskem narečju primorske narečne skupine ter v točki črnovrškega narečja rovtarske narečne skupine.

Leksem *sestrič* poznajo v Celju in okolici (v srednjesavinjskem, srednještajerskem in južni polovici južnopohorskega narečja štajerske narečne skupine), kot dvojnico pa še v točki na skrajnem severovzhodu severnopohorsko-remšniškega narečja koroške narečne skupine. Manj razširjen je leksem *sestričen*; najdemo ga v točki ziljskega narečja koroške narečne skupine, kot dvojnico pa še v točki zagorsko-trboveljskega govora in dveh točkah srednjesavinjskega narečja. Leksem *sestranec* se pojavi le enkrat, še takrat kot dvojnica: v točki na zahodu prekmurskega narečja. Poimenovanje *sestrička* imajo le v dveh točkah na skrajnem severu podjunskega narečja (32, 33).

Razlikovanje *bratran(ec)* s pomenom 'stričev sin' in *sestrič(en)* s pomenom 'tetin sin', torej po sestri in bratu (očeta ali mame), je zabeleženo v zagorsko-trboveljskem govoru, srednjesavinjskem, srednještajerskem in južnopohorskem narečju štajerske narečne skupine ter v točki na skrajnem severovzhodu koroške narečne skupine. To razlikovanje se je začelo mešati z *bratran(ec)* s pomenom 'bratranec po očetu' in *sestrič(en)* s pomenom 'bratranec po mami', torej po mami in očetu, ne pa po sestri in bratu. Tako so po očetovi strani *bratranci* in *bratranke*, po mamini pa *sestriči* in *sestrične* (v Velenju in okolici). Razlikovanje *sestrična* in *bratran(č)ka* poznajo štajerska zgornjesavinjsko, srednjesavinjsko in srednještajersko narečje ter točka na skrajnem vzhodu podjunskega narečja, točka na vzhodu mežiškega narečja ter točki na zahodu severnopohorsko-remšniškega narečja koroške narečne skupine.

Leksem *bratranka* je značilen za severovzhod: vzhodni del koroške narečne skupine in severozahodni del štajerske narečne skupine (zgornje- in srednjesavinjsko narečje). Pomanjševalnica *bratrančka* obstaja kot dvojnica le v dveh točkah koroškega severnopohorsko-remšniškega narečja. Malce bolj razširjen je v koroški narečni skupini izraz *bratrančinja*, in sicer v rožanskem, obirskem in podjunskem narečju. Leksem *bratana* se kot dvojnica pojavi le v točki na skrajnem vzhodu istrskega narečja.

Opisna poimenovanja *ta mali brat* ali *mali brat* najdemo le v dolenski narečni skupini: v točki 237 (*tā māl brät*), kot drugi leksem (poleg *bratranec*) pa še v točkah 256 (*ta māl brät*), 258 (*ta māl brät*) in 279 (*mālę brät*). Tudi opisno poimenovanje (*ta mala sestra*) najdemo le v dolenski narečni skupini: v točki 237 (*tā māla sięstra*), kot drugi leksem (poleg *sestrična*) pa se pojavi še v točkah 234 (*tj māla sięstra*), 238 (*tō māla sięstra*), 256 (*ta māla seąstra*) in 279 (*māla sięstra*).

Na obrobju slovenskega etničnega prostora se uporabljajo prevzete besede. Romanski različici *kužin* in *kužina* se pojavita samo na zahodnem robu slovenskega jezikovnega prostora: v rezijanskem, terskem, nadiškem in briškem narečju, banjškem govoru ter severnem delu kraškega narečja, kjer poleg romanske najdemo tudi

slovensko dvojnico – *bratranec*. Različico *kusen*, *kusena* pozna le točka na jugu ziljskega narečja. Romanizem *zurman*, *zurmana* se pojavi v eni sami točki na skrajnem zahodu istrskega narečja (ob obali). Na vzhodu se samo v eni točki pojavi iz madžarščine prevzeta beseda *unokateštver*: kot dvojnico (poleg leksema *bratranec*) jo najdemo na severu prekmurskega narečja, v madžarskem Porabju.

Viri in literatura

- Arhiv Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana, *Listkovno in zvezkovno gradivo za Slovenski lingvistični atlas (SLA)* za vprašnji št. 626 in 627.
- Benedik, Francka, 1999, *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*, Ljubljana, Založba ZRC (ZRC SAZU).
- Bezljaj, France, 1977, 1995, 2005, *Etimološki slovar slovenskega jezika* I, III, IV Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Hradil, Jože, 1996, *Slovensko-madžarski slovar = Szlovén-magyar szótár*, Ljubljana, DZS.
- Logar, Tine & in Rigler, Jakob, 1993, *Karta slovenskih narečij*, Ljubljana, MK (zemljevid).
- Logar, Tine, 1996, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave* (ur. Karmen Kenda-Jež). Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Pirone, Giulio, 2001², *Il nuovo Pirone: vocabolario friulano*, Udine, Societa filologica friulana.
- Pleteršnik, Maks, 2006, *Slovensko-nemški slovar* I–II, CR-ROM, Transliterirana izdaja, Uredila M. Furlan (Original izšel 1894–5), Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Ravnik, Mojca, 1996, *Bratje, sestre, sestriči, zermani: družina in sorodstvo v slovenski Istri*, Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU).
- SSKJ (Slovar slovenskega knjižnega jezika)*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, 1995.
- Slovenski etnološki leksikon* (ur. Angelos Baš), 2004, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Snoj, Marko, 2003, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana, Modrijan.
- Skok, Petar, 1971–1973, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–III, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Vocabulary Denoting “cousin” in Slovenian Dialects (Using Material for the SLA)

Summary

An analysis of names denoting the children of uncles or aunts shows considerable dialect diversity, which is the result of various phonological and word-for-

mative development processes in Slovenian dialects. On the periphery in particular, this is also the result of language contact. The forms bratranec 'male cousin' and sestrična 'female cousin' are found throughout most Slovenian territory. The second most frequent terms are strnič and strnična/strnička. The majority of other dialect lexemes for 'male cousin' and 'female cousin' are also of Slovenian origin; they only differ in the word-formative suffixes used with the bases brat(r)- or sestr-(i.e., -an, -ec, -ič, -en; -a, -(a)na, -ica, -in-ka, -an-ka, -an-čka, an-činja, -ič-na, and -ič-ka). Names referring to the children of uncles or aunts are thus interesting not only because of these various lexemes, but primarily because of the great variety of word-formative affixes in Slovenian dialects. This is also demonstrated by certain forms that cannot be found in dictionaries (for example, sestranica and sestrinka, or bratrančka and bratrančinja).

In terms of loanwords, the lexemes kužin-a, kusen-a, and zurman-a appear in the west, borrowed from Italian or Friulian (the word-formative morphemes of these loan words are, however, Slovenian). The vocabulary is presented through linguistic geography; lexical and word-formative maps demonstrate the spatial distribution of names denoting 'male cousin' and 'female cousin' in Slovenian dialects. The texts accompanying the maps present their frequency and differentiation – for example, the differentiation in Styrian dialects between bratran(ec) 'uncle's son' and sestrič(en) 'aunt's son', which has begun mixing with the differentiation between bratran(ec) 'paternal male cousin' and sestrič(en) 'maternal male cousin'.

Priloga:

Leksično-besedotvorni karti:

Karta št. 1 – SLA V626 (*bratranec*)

Karta št. 2 – SLA V627 (*sestrična*)

Tjaša Jakop

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana

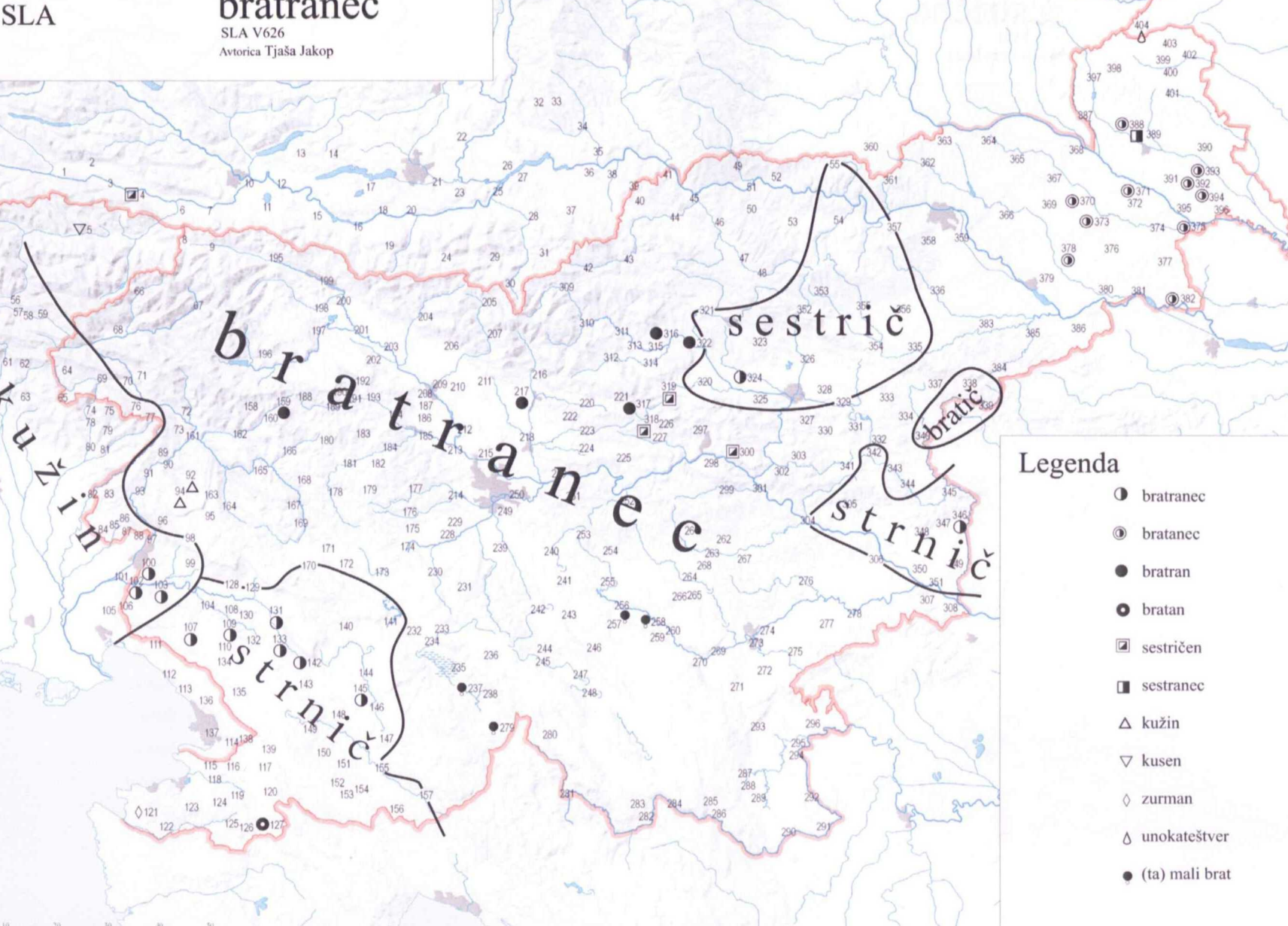
jakop@zrc-sazu.si

SLA

bratranec

SLA V626

Avtorica Tjaša Jakop

Legenda

- bratranec
- ⊙ brataneč
- bratran
- bratan
- ▣ sestrič
- ▣ sestraneč
- △ kužin
- ▽ kusen
- ◇ zurman
- △ unokateštver
- (ta) mali brat

SLA

sestrična

SLA V627

Avtorica Tjaša Jakop

sestrična
32 33

bratrančinja

bratranka

sestrana

sestrična

stnična

stnična

stnička

Legenda

- sestrična
- sestrinka
- bratranka
- bratrančka
- bratana
- ◆ stnička
- △ kužina
- ▽ kusena
- ◇ zurmana
- (ta) mala sestra